

Sanayileşme Perspektifinden Şehirlerin Dönüşümü: Bursa Örneği¹

Araştırma Makalesi/Research Article

Asime Dilara ERDEM * İsa YAVAŞ** Alper BİLGİLİ***

ÖZET

Sanayileşme ve kentleşme arasında çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Sanayiler iş gücünün çok olduğu yani kalabalık kentlere kurulurken aynı zamanda o kent sanayileştiği için yoğun göç almaktadır. Böylece kent literatüründe; kent, sanayi, sanayileşmeye bağlı kentleşme ve göç, istihdam olanakları ile ekonomi birbiriyle bağlantılı şekilde düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, sanayileşme ve kentleşme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve sanayileşmenin kentler üzerindeki etkilerini belirlemektir. Çalışma kapsamında Bursa, İpek Yolu üzerinde bulunması, Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapması, geçmişten günümüze otomotiv ve tekstil sektöründeki gelişmeleri, coğrafi konumu, ulaşımının kolay olması gibi nedenlerle örneklem olarak seçilmiştir. Çalışmada nitel analiz yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi'nin çalışmaları gibi temel çalışmalara ulaşılmıştır. Dokümanlardan edinilen veriler sanayileşme ve kentleşme ilişkisi perspektifinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, Bursa nüfusunun sanayi bölgelerine yakın olan Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçelerinde yoğun olduğu, aynı zamanda genellikle bu ilçelerde çevresel sorunların görüldüğü tespit edilmiştir. Araştırma verileri sonucunda sanayileşme ve kentleşme olguları arasında bir ilişki olduğu, yoğun göç nedeniyle kentin silüetinin değiştiği, çevrenin deformasyona uğradığı ve çarpık kentleşme gibi sorunların ortaya çıktığı ancak kentin istihdam kapasitesinin yüksek olduğu, sanayileşmenin ülke ve kent ekonomisine büyük katkıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sanayileşme, Kentleşme, Bursa*

¹ Çalışma özeti, 22-23 Kasım 2022 tarihinde gerçekleştirilen Şehir ve Medeniyet Kongresinde sunulmuştur.

* Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, asimedilaraerdem@gmail.com, Çanakkale, Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7422-7473>

** Doktora Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, isayavascomu@hotmail.com, Çanakkale Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8895-7891>

*** Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Anabilim Dalı. bilgili@comu.edu.tr, Çanakkale, Türkiye. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0417-5070>

JEL Kodları: J10, J21, O14

Transformation of Cities from the Perspective of Industrialisation: The Case of Bursa

ABSTRACT

There is a bidirectional relationship between industrialisation and urbanisation. While industries are established in crowded cities where labour force is abundant, at the same time that city receives intensive migration due to industrialisation. Thus, in the urban literature; city, industry, urbanisation and migration due to industrialisation, employment opportunities and economy are considered to be interrelated. In this direction, the aim of this study is to reveal the relationship between industrialisation and urbanisation and to determine the effects of industrialisation on cities. Within the scope of the study, Bursa was selected as a sample due to its location on the Silk Road, being the capital of the Ottoman Empire, developments in the automotive and textile sectors from the past to the present, geographical location and easy transportation. Document analysis, one of the qualitative analysis methods, was used in the study. As documents, basic studies such as Turkish Statistical Institute (TUIK) data, Bursa Metropolitan Municipality and Uludağ University studies were accessed. The data obtained from the documents were tried to be evaluated in the perspective of the relationship between industrialisation and urbanisation. As a result of the investigations, it has been determined that the population of Bursa is concentrated in Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım and Nilüfer districts which are close to industrial zones, and at the same time, environmental problems are generally seen in these districts. As a result of the research data, it was concluded that there is a relationship between industrialisation and urbanisation phenomena, the silhouette of the city has changed due to intensive migration, the environment has been deformed and problems such as unplanned urbanisation have emerged, but the employment capacity of the city is high and industrialisation has great contributions to the national and urban economy.

Keywords: *Industrialisation, Urbanisation, Bursa*

JEL Codes: J10, J21, O14

** Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine Uygun olarak hazırlanmıştır.*

GİRİŞ

Kentleşmenin sanayileşme ile paralel gittiği belirtilmektedir. Buna göre kentler, istihdamın arttığı, özgürlük ruhunun geliştiği, ticaretin ve hizmetin yoğun olarak yaşandığı alanlar olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Sanayi Devrimi kentleri etkilemiş ve kentler sanayileşmenin etkisiyle dönüşmeye başlamışlardır. Bu dönüşüm demografik, ekonomik, sosyo-kültürel ve kent alanlarının kullanımı açısından olmuştur.

Çalışma kapsamında Osmanlı İmparatorluğuna başkentlik yapmış olmasının yanı sıra İpek Yolu üzerinde olması, kavşak noktada bulunması, hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem de Türkiye

Cumhuriyeti döneminde sanayileşmeyle birlikte daha da kentleşen ve gelişen Bursa seçilmiştir. Çalışma sanayiye bağlı olarak Bursa'nın mevcut durumdaki kaynak kullanımı yani çevresel durumu, istihdam açısından ekonomik kapasitesi, demografik açıdan aldığı ve verdiği göçler TÜİK verilerinden yararlanılarak incelenirken, literatürden yararlanarak da sosyo-kültürel açıdan da mimarilerin korunması ve toplumsal yapıdaki değişiklikler incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda Bursa'da çevresel açıdan sorunların yaşanabileceği özellikle su kaynakları kıt olan ülkemizde su konusunda tasarrufların yetersiz olduğu, aldığı göçün verdiği göçten fazla olması nedeniyle demografik yapısının bozulabileceği ve bunun da istihdamı etkileyerek kentin sanayi kenti olmasına rağmen gelecekte ekonomik olarak nüfusa yetemeyebileceği ve sosyo-kültürel açıdan da nüfusun artmasına ve göçlere bağlı olarak kentin görünümünün değiştiği, sonradan yapılaşmanın Ulu Cami gibi tarihi yapıların estetik güzelliğini gölgelediği ve kent silüetini değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kısacası sanayileşme kentleşmeyi getirirken aslında kentin dinamiklerini de değiştirmekte ve kentsel kullanım kapasitesinin aşılmasına neden olarak kenti zorlamaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sanayileşme ile birlikte kentleşme artmış ve kentlerin gelişimi hız kazanmıştır. Kentleşmeyle birlikte aynı zamanda kentlerde ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik değişimler de yaşanmaktadır.

1.1. Kent ve Kentleşme Dinamikleri

Kent, tarihin her döneminde farklı anlamlara gelen ve içinde ekonomik, sosyal, kültürel, demografi gibi birçok dinamiği barındıran bir kelime olarak kullanılsa da zıttı olan köy ya da kır ile düşünülerek tanımlanmaya çalışılmıştır. Köy ve kent her zaman birbirinden kesin çizgilerle ayrılmamakta tanımları konusunda da çeşitli düşünceler bulunmaktadır (Keleş, 2022: 122). Bu bağlamda kent ya bazı nicel ölçütler kullanılarak tanımlanmakta ya da nitelikleri bakımından değerlendirilmektedir. Kente ait olan nitelikler aynı zamanda kenti kırdan ayıran nitelikler olarak düşünülmektedir (Keleş ve Mengi, 2017: 19). Kentin yönetsel sınırı, nüfusu, ekonomik düzeyi ve toplumbilimcilerin ölçütleri baz alınarak tanımları yapılabilmektedir. Yönetsel sınır açısından değerlendirildiğinde belediye sınırları içindeki nüfus "kentli nüfus" olarak, kent nüfusu olarak değerlendirilen nüfusa ulaşmış veya aşmış yerlere kent diğerlerine köy denilmektedir (Keleş, 2022:122). Ancak bunun kesin bir sınırı yoktur. Nitekim dünya üzerinde metropol olarak değerlendirilen ve bazıları ülkelerin nüfusu kadar olan kentler olabildiği gibi nüfusu çok düşük olan kentler de vardır. Günümüzde kent tanımlaması yaparken salt nüfusun nicel büyüklüğüne bakmanın yeterli olmayacağı aynı zamanda nüfusun niteliğinin de kentleri tanımlarken önemli olduğunu belirten yaklaşımlar vardır ve bu yaklaşımlara göre yerleşmenin işlevi de kenti kent yapan özelliklerden birisidir. Kentlerin sanayi kenti, üniversite kenti, turizm kenti, liman kenti gibi kategorize edilmesi de yerleşmenin işlevinden yola çıkılarak kategorize edilmelerini sağlamaktadır

(Uğurlu, 2010: 28). Kent, Eski Yunan'dan beri genel olarak "medeniyet" çağrışımı yapmaktadır. Kent fiziksel olarak insan ve yapı yoğunluğunu barındırmasının yanı sıra toplumsal ilişkiler ağının da olduğu mekanlardır. Bu bağlamda da kent, yapıcı ve yıkıcı süreçlerin birlikte olduğu ve bu süreçlerin sentezlenmesiyle yeni süreçlerin oluşabileceği, dinamik, bütüncül ve somut bir yerdir (Aytaç, 2020: 14). Kente ait özelliklerin hepsinin dahil olduğu geniş bir kent tanımı,

"sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleki rollerin artarak farklılaştığı, yatay ve dikey hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, yerel ve merkezi yönetimi temsil eden çeşitli kurumların bulunduğu, yerel bölgesel veya uluslararası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplum" (Bal, 2015: 34) şeklinde yapılabilir.

Özdemir (2010: 62)'de, kenti en genel ifadeyle; üretim gücü ve tüketim nesnesi olan mekânda bulunan objelerin düzenlenmesiyle kentselliği bir yaşam biçimi olarak tarif etmiştir. Kent, kültürel, etnik, dini inanç, ekonomik ve sosyal sınıf gibi farklılıkları bir arada bulunduran insanların oluşturduğu toplum ve mekânın bütünü olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2018: 81).

Türk Dil Kurumu (TDK) ise kenti;

"Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi." olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023a).

Kentleşme olgusu ise sadece şehirlerdeki nüfusun artmasını değil aynı zamanda toplumsal, sosyal, ekonomik ve kültürel bir değişimi de içermektedir.

TDK kentleşmeyi;

"İşleyimleşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci." olarak tanımlamıştır (TDK, 2023b).

Yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte tohumları atılan kentleşme tarihin önemli medeniyetlerinin ve kültürlerin oluşmasını sağlamıştır (Yılmaz ve Çiftçi, 2011: 253). Kentleşme dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artması olarak ifade edilirken kentsel nüfusun doğumlar ile

ölümler arasındaki farkın doğumlar lehinde artması ve kırdan kente göç nedeniyle arttığı belirtilmektedir (Keleş, 2022: 49). Ancak daha önce de belirtildiği gibi kentte, kentleşme de sadece nüfus büyüklüğüne bakılarak açıklanabilecek kavramlar değildir. Bu nedenle kentleşmenin geniş anlamdaki tanımını yapmak için nüfus hareketi yaratan toplumsal ve ekonomik değişmelerinde ifade edilmesi gerekmektedir. Böylece geniş anlamda kentleşme tanımı “*Sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci*” şeklindedir. (Keleş, 2022: 49). İnsanlığın gelişmesinde ve bugünkü kazanımlarını elde etmesinde kentleşmenin yadsınamaz etkisi görülmektedir. Kentleşmenin gerçek anlamına kavuştuğu ve toplumların filizlendiği dönem ise Sanayi Devrimiyle gerçekleşmiş bu dönemden sonra kentlerde ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, demografik ve yapısal değişiklikler oluşmaya başlamıştır. Kentleşme sanayileşmeyle birlikte artarken ekonomik kalkınmayı da hızlandırmıştır (Kayan, 2017: 160). Sanayileşmeyle birlikte kentler artı değer üretmeye başladığı mekanlar olurken, üretimin devamı için emek gücü ihtiyacı sonucunda kentlere göç başlamıştır (Turut ve Özgür, 2018: 2).

Günümüzde ekonomik gelişmeyi sağlamak isteyen her devlet öncelikle kentleşmeyi artırmaya çalışmaktadır (Kayan ve Mardinli, 2020: 259). Çünkü Weber’e göre kent, sadece bireylerin ve mülklerin olduğu bir yer değil aynı zamanda toprağa bağlı mülkiyeti, gelir ve giderine bağlı bütçesi olan “iktisadi bir birliktir” (Weber, 2018: 83). Buna göre kentleri ekonomiden, ekonomiyi de sanayiden bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Kentlerde sanayileşmenin de gelişmesine bağlı olarak kırsal alanlara göre daha fazla istihdam alanı oluşmaktadır ve (Öztürk ve Çalışkan, 2017: 679) bu durum kentlerin, kırsala göre ekonomik gücünü göstermektedir. Bunlara ek olarak ucuz ve erişilebilir ulaşım hizmetleri, işyeri açmak ve hammaddeyi depolamak için uygun arazinin varlığı, ekonomik etkinliklerin merkezi olması gibi kentleşme biriktirimleri (Keleş, 2022: 55) kentleşme olgusunun gelişmesini hızlandırmıştır. Buna göre kentleşmenin dinamiklerini genel olarak ekonomi, nüfus, sosyo-kültürel faaliyetler, sanayi ve istihdam olarak belirlemek mümkündür. Bunlara ek olarak çevrenin de kentleşmeden ve sanayileşmeden yoğun olarak etkilendiği belirtilmelidir.

Nüfus artışı, kentleşme, teknolojik ilerleme, sanayileşme ve ulaşım araçlarındaki gelişmeler çevre sorunlarına neden olmaktadır (Keleş, 2022: 659). Başta kentleşme ve sanayileşme ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlamanın yanı sıra hava, su ve gürültü kirliliğine, sanayi alanları için toprağın aşırı derecede kullanılması gibi çevresel sorunlara zemin hazırlamaktadır (Keleş, 2022: 661).

2. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME

Türkiye'nin kentleşme süreci birçok araştırmacı tarafından izah edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçlerin değerlendirilmesinde bazı temel benzerlikler bulunduğu gibi, aksine farklı bakış açıları ile bahsi geçen kentleşme sürecinin dönemselleştirildiği görülmektedir. . Bu dönemselleştirmelerin bazıları şöyledir; Tekeli (2011) Türkiye'nin kentleşme sürecini Osmanlı Devleti'ne kadar götürmektedir. Cumhuriyet dönemine de ayrı bir önem veren Tekeli bu dönemi Dünya'nın yaşadığı iki büyük savaş öncesi ve sonrası olmak üzere ayırmıştır. Özgür (1998) ise Cumhuriyet sonrası sürece odaklanmış ve 1950'ye kadar olan erken Cumhuriyet dönemi kentleşmesini ilk dönem, 1950-60 arası Demokrat Parti dönemi kentleşmesini ikinci dönem ve elbette 1960 sonrası planlı dönem kentleşmesini üçüncü dönem olarak farklılaştırmıştır. Ulusal literatürde Türkiye'nin kentleşme sürecini açıklayan en önemli çalışmalardan birisi Şengül'ün (2009) ortaya koyduğu yaklaşımdır. Şengül, Türkiye'nin kentleşme sürecini üç temel döneme ayırmaktadır. Bu dönemler 1923-50 arasındaki süreç ulus-devlet kentleşmesi, bu dönemde Şengül Osmanlı kentleşmesinin etkisinden bahsetmektedir. 1950-80 dönemi Şengül'ün emek gücünün kentleşmesi olarak adlandırdığı dönemdir ve nihayetinde 1980 sonrası kentleşme sürecini sermayenin kentleşmesi olarak kavramsallaştırmaktadır. Şengül'ün kavramsallaştırması Türkiye'nin genel olarak kentleşme sürecinin dönemsel haritasını çizmesi açısından önemlidir.

Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan sonra kırsal itici, kentin de çekici etmenleri nedeniyle yaşanan göç olgusu kentleşmeyi başlatmış ve kentlerin nüfusu hız kazanmıştır (Işık, 2005: 59). Kentleşme düzeyi 1927 yılında %24, 1960 yılında %33, 2000 yılına gelindiğinde ise %71 oranına yükselmiştir. Türkiye'de şehrsel hiyerarşi ortaya çıkmaya şehirler de batıdan doğuya doğru gelişmeye başlamıştır (Yüceşahin, Bayar ve Özgür, 2004: 23). Ancak Türkiye'de kentler nüfus olarak büyüye de kentleşme ile sanayileşme paralel gitmediği için istihdam yetersizliği gibi sorunlar ortaya çıkmıştır (Aksu Kocatürk, 2021: 5). Siyasetten de ayrı düşünülemeyen kentleşme ve kentleşme politikaları nedeniyle kentleşmeyi dönemlere ayırarak genel bir çerçeve çizmekte fayda vardır.

Kır-Kent nüfusu açısından değerlendirme yapıldığında 1927 yılında kır nüfusu %84 iken kent nüfusu %16; 1950'de kır nüfusu %81 iken kent nüfusu %19; 1970'de kır nüfusu %64 iken kent nüfusu %36, 1980'de kır nüfusu %55 iken kent nüfusu %45, 1990'da kır nüfusu %41 iken kent nüfusu %59 olarak hesaplanmış (aktaran Niray, 2022: 12-15) ve özellikle 90'lı yıllardan sonra kır kent nüfus oranlarına bakıldığında kent nüfusunda yoğun bir artış kır nüfusunda ise azalış görülmüştür. Dönemsel olarak yapılan incelemeler bu artış ve azalışı genel olarak açıklamaktadır. Buna göre; Türkiye'de yaşanan kentleşme sürecinin cumhuriyetin ilanı ile birlikte 1923 yılında başladığı kabul edilir. Başkent Ankara Cumhuriyet dönemi kentleşmesinin en somut örneğini oluşturmaktadır. 1950'li yıllara kadar da Ankara haricinde bir kentleşme örneği görülmemiştir (Sağlam, 2016-1: 257). 1923'ten 1940'a kadar

yavaş ilerleme gösteren kentleşme süreci özellikle 1940'dan sonra kırdan kente göç nedeniyle biraz da olsa hız kazanmaya başlamıştır (Aksu Kocatürk, 2021: 5).

1950 yılında çok partili hayata geçilmesiyle dönemin iktidarı olan Demokrat Parti'nin kırsal alana yatırım yapması tarımda makineleşmeyi başlatmış buna ek olarak mirasın bölünmesi ve kentin çekici nedenleri gibi sorunlar kırdan kente göçü arttırmıştır (Balcı, 2018: 11). 1950-1980 arası dönemde kentleşme hız kazanmış 1980'li yıllarda liberal politikaların uygulanmaya başlanmasıyla kentleşme hızı iyice artmıştır. 1950'den sonra kırdan kente göçün arttığı ancak bir noktada neredeyse dengelendiği (Güreşçi, 2010: 78) sonra da kente doğru arttığı belirtilmektedir. Kırdan kente yaşanan yoğun göç, 1950 sonrası dönemde mevcut hükümeti imar hareketlerini hızlandırmaya yöneltirken (Balcı, 2018: 14) aynı zamanda kentlerde çarpık kentleşmeye, gecekondulaşmaya, kent mirasının zarar görmesine, istihdam yetersizliğine, belediyeçilik faaliyetlerinin artmasına, altyapı, ulaşım, hastane ve kültürel adaptasyon gibi sorunlara neden olmuştur (Balcı, 2018: 14). Buna göre 1950'lerde ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısındaki dönüşüm kentleşme sürecini ve kentlere olan göç hızını etkilemiş ve bu dönüşüm sürecinde kentler plansız gelişirken aynı zamanda doğal, kültürel, tarihi çevre tahribatı ve afet riskleri göz ardı edilmiştir (Genç, 2014: 16). Bu dönüşüm sonucunda yaşananlar günümüze kadar uzanmakta ve kentleşme politikalarının da kentleşme sorunlarımızın da temelini oluşturmaktadır.

1980'li yıllarda küreselleşme dalgasıyla birlikte kentler kapitalizmin ekonomi merkezleri haline gelmeye başlamıştır. Neoliberal politikaların önem kazandığı bu dönemde kentteki mekânsal değişimler de hızlanmıştır (Öktem, 2011: 23). Bu dönemde kapitalizmin de etkisiyle en iyi yatırım olanaklarının ülkenin dışarı açıldığı kentlerde ortaya çıkması, sanayinin ithal girdilere olan bağımlılığı gibi nedenlerle genellikle İstanbul, İzmir, Kocaeli, Ankara, Adana, Mersin, Bursa gibi kentlerin sanayileşmesi tercih edilmiştir. Tercih nedeni ile hizmet sektörünün ve iş gücünün bu kentlere yığılmasına neden olmuş ve bu yığılmaya bağlı olarak da kentleşme, çevre gibi alanlarda sorunlar yumağı oluşmuştur (Ataay, 2001: 61). 1980 yılından günümüze kadar uzanan bu sorunlar kentleşmenin başlıca sorunları olarak görülürken 2000'li yıllar itibariyle bu sorunlara çözüm aranmaya başlanmıştır. .

Ülkemizdeki bir başka sorun da kır ve kent ayrımının, 6360 sayılı yasa gibi il mülki sınırları ile büyükşehir belediye sınırlarını eşitleyen yasal düzenlemeler sonucunda idari bölünüş yapısında oluşan değişiklikler nedeniyle tekrar revize edilmesini gerektirmiştir. 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda TÜİK'e hem ulusal hem de uluslararası ihtiyaçları düşünecek şekilde kır-kent tanımlarının revize edilmesi görevi verilmiştir. Bu göreve ilişkin olarak da TÜİK, 11 Mayıs 2023 tarihinde yayımladığı 49755 sayılı "Kır- Kent Nüfus İstatistikleri, 2022" bülteninde kır-kent ayrımını

yoğun kent, orta yoğun kent ve kır şeklinde sınıflandırmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2023).

“Yoğun kent, nüfusun en az %50'sinin kent merkezi gridlerinde yaşadığı yerleşim yerlerini, orta yoğun kent, yoğun kent ve kır olma koşullarını sağlamayan yerleşim yerlerini, kır ise nüfusun %50'sinden fazlasının kırsal gridlerde yaşadığı yerleşim yerlerini ifade etmektedir.” (TÜİK, 2023).

Buna göre 31 Aralık 2022 itibariyle ülkemizdeki nüfusun %67,9'u yoğun kent olarak sınıflandırılan yerde yaşamaktadır ve bu mekânsal oran ülke yüzölçümünün yalnızca %1,6'sıdır (TÜİK, 2023). Buna göre buralara sadece yoğun kent değil aynı zamanda sıkışık kent de denebilir. Kır olarak sınıflandırılan ve ülke yüzölçümünün %93,5'ini oluşturan yerleşim yerlerinde ise nüfusun yalnızca %17,3'ü ikamet etmekte; orta yoğun olarak sınıflandırılan ve ülke yüzölçümünün %4,9'una tekabül eden yerleşim yerlerinde ise nüfusun %14,8'i yaşamaktadır (TÜİK, 2023). Bu veriler referans alındığında ülke demografisinin, yüzölçümüne uygun dağılmadığı ve ülke içinde sıkışık mekânların var olduğu tespiti yapılabilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen Bursa ilinin ise en fazla nüfusa sahip 4. ilimiz olduğu göz önüne alındığında yoğun kent kategorisine girdiği ifade edilebilir (TÜİK, 2023a).

Türkiye’de kentleşme genelde göçe ve tarımda makineleşme sonucu kentlerin yoğun göç almasına bağlı olarak gelişirken Bursa’nın Osmanlı Döneminden Türkiye Cumhuriyeti’ne sanayi şehri olarak planlanması ve 2000 yılından sonra bölgesel metropol kimliği kazanması (Yüceşahin vd, 2004: 33) son tahlilde de bazı bölgelerinin yoğun kent nüfusu özelliğini kazanması nedeniyle önemli bulunmuştur.

3. BURSA’DA SANAYİLEŞMEYE BAĞLI KENTLEŞME

Bursa’da yaşanan kentleşme dinamiklerinin Bursa’nın Osmanlı Devleti döneminde başkentlik etmesinden ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra da ülkenin başlıca sanayi şehirlerinden birisi olmasının getirdiği dönüşümler kapsamında değerlendirilmesi düşünülmüştür. Elbette tek etken sanayi değildir. Bunlara ek olarak İpek Yolu geçiş güzergahında olması, Merinos, Özdilek gibi tekstil firmalarının Bursa’da olması, otomotiv sektörünün gelişmiş olması ve Osmanlı Devleti zamanında da ilk makineli tezgahların marangoz atölyesinde Bursa’da Hamidiye Sanayi Mektebinde kullanılması(Sönmezışık, 1991:13’den aktaran Yıldırım, 2013: 76), 1966 yılında Türkiye’nin ilk planlı Organize Sanayi Bölgesinin (OSB) Bursa’da açılmış olması (BEBKA, 54) çalışmada sanayileşme perspektifinde Bursa’nın seçilmesine neden olmuştur.

Harita 1. Türkiye Haritasında Bursa'nın Konumu

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (18.05.2023).

Bunlara ek olarak haritada da gösterildiği gibi Bursa'nın İstanbul, Ankara, İzmir gibi pazar alanı geniş şehirlere yakınlığı, Kocaeli gibi diğer sanayi şehirlerine ulaşımın kolay olması, deniz, kara ve havayolunun kullanılabilmesi ve son tahlilde de Osmangazi Köprüsü gibi yapılar sayesinde transit geçişe imkan sunması ve limanları Bursa'nın sanayileşmedeki önemini artırmıştır.

Harita 2. Bursa'da Sanayi Bölgeleri ve Limanları

Kaynak: Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı [BEBKA], (2023a). Erişim Adresi: <https://bursainvest.gov.tr/organised-industrial-zones/?lang=en> (18.05.2023).

Bursa ili, Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer, Mudanya, Gemlik, Gürsu, Kestel, Karacabey, Orhangazi, Yenişehir, Mustafakemalpaşa, İnegöl, İznik, Keles, Orhaneli, Büyükşehir, Harmancık olmak üzere 17 ilçeden oluşmaktadır. Bursa'nın 2022 yılında toplam nüfusu 3.194.720 kişi olarak tespit edilmiş olup toplam nüfus içinde Bursa'nın nüfusu %3,75'lik kesimi oluşturmaktadır (TÜİK, 2023a). Nüfusun yıllar içinde sürekli arttığı görülmektedir.

Tablo 1. Bursa'nın Yıllara Göre Nüfusu (2000-2022 Arası)

Yıl	Nüfus	Yıl	Nüfus
2000	2.150.571	2012	2.688.171
2001	2.192.169	2013	2.740.970
2002	2.231.582	2014	2.787.539
2003	2.270.852	2015	2.842.547
2004	2.311.735	2016	2.901.396
2005	2.353.834	2017	2.936.803
2006	2.396.916	2018	2.994.521
2007	2.439.876	2019	3.056.120
2008	2.507.963	2020	3.101.833
2009	2.550.645	2021	3.147.818
2010	2.605.495	2022	3.194.720
2011	2.652.126	2023	Henüz veri yok

Kaynak: TÜİK, (2023b). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri. Yıllara Göre İl Nüfusları. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> (18.05.2023).

Bursa'nın 2021 yılında ilçelerine göre nüfus dağılımına bakıldığında nüfusun yoğun olarak Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer ve İnegöl'de yani sanayi bölgelerine yakın yerlerde toplandığı ve nüfusun bu bölgelerde arttığı görülmektedir. TÜİK'in yeni kent sınıflamasına göre Bursa'da Osmangazi, Yıldırım ve Nilüferin olduğu bölgenin kentin yoğun kent statüsünde olan alanları olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Tablo 2. Bursa'nın 2022 Yılında İlçelerindeki Nüfus

İlçe	Nüfus	İlçe	Nüfus
Osmangazi	884.451	Orhangazi	80.216
Yıldırım	653.307	Yenişehir	54.485
Nilüfer	518.382	Mustafakemalpaşa	101.407
Mudanya	105.308	İnegöl	286.848
Gemlik	118.037	İznik	44.050
Gürsu	99.278	Keles	11.246
Kestel	72.439	Orhaneli	18.786
Karacabey	84.241	Büyükorhan	9.321
Harmancık	6.016		

Kaynak: TÜİK, (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (18.05.2023).

Yıllara göre net göç hızına bakıldığında ise sürekli artan bir veri olmamasına rağmen Bursa'nın göç aldığı görülmektedir. TÜİK Coğrafi İstatistik Portalı'nda 2017 öncesi verilere erişilememiş olduğundan şehrin sanayileşme süreciyle başlayan göç hızı da bilinmemektedir. Son beş yılda özellikle

bu beş yılın iki yılının covid-19 pandemisi sürecinde geçtiği düşünüldüğünde göç hızındaki dalgalanma anlaşılabilir.

Tablo 3. Bursa'nın Net Göç Hızı

Yıl	Net Göç Hızı (%)
2017	%7,25
2018	%0,29
2019	%5,66
2020	%7,47
2021	%4,89

Kaynak: TÜİK, (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Bursa'nın Net Göç Hızı. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (19.05.2023)

İnsanların göç etmesindeki en büyük etken kırsal alanda makineleşmeye bağlı işsizlik olurken, Keleş (2022: 91) hızla sanayileşmeyen bir kentleşme sonucunda kırdan kente yönelen göçler sebebiyle aslında kırsal alandaki gizli işsizliğin kentlere taşındığını belirtmektedir. Bu nedenle kentlerdeki kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla oranı (GSYH), iş gücüne katılma oranı, istihdam ve işsizlik oranları önem kazanmaktadır.

Tablo 4. Bursa'da Kişi Başına Düşen GSYH

Yıl	Kişi Başına GSYH (TL)	Lejant ²
2017	44.256	12.160- 31.158 (En Düşük)
2018	54.044	31.158- 45.222 (Düşük)
2019	58.899	45.222-63.323 (Orta)
2020	66.141	63.323- 92.199 (Yüksek)
2021	96.684	92.199- 153.479 (En Yüksek)

Kaynak: TÜİK (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Bursa'da Kişi Başına Düşen GSYH. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (19.05.2023).

Tabloya göre Bursa'da kişi başına düşen GSYH sürekli artış göstermiştir. Bursa'nın kişi başına düşen GSYH'nı beş yılda düşükten en yükseğe çekebilmesi tablonun en dikkat çekici sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 5. Bursa Alt Bölgesinde İstihdam Oranı

Yıl	İstihdam Oranı (%) ³	Lejant
2017	46.7	26.0 – 30.7 (En Düşük)
2018	48.2	30.7- 40.9 (Düşük)
2019	45.5	40.9-45.5 (Orta)
2020	44.5	45.5-49.7 (Yüksek)
2021	47.5	49.7-55.3 (En Yüksek)

Kaynak: TÜİK (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Bursa Alt Bölgesinde İstihdam Oranı. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (19.05.2023))

²Tablolarda TÜİK'in Coğrafi İstatistik Portalı'nda Türkiye haritası üzerinde renklendirerek hazırladığı lejantlar verilerin değerlendirilebilmesi için yazarlar tarafından en düşük, düşük, orta, yüksek ve en yüksek olarak adlandırılmıştır.

³Tablo 5, 6 ve 7'deki veriler TÜİK Coğrafi İstatistik Portalında Bursa Alt Bölgesi verileri olarak gösterilmiştir.

Bursa’da istihdam oranı genel olarak yüksek kategorisinde seyretmiştir. 2019 ve 2020 yıllarında yaşanan pandemi nedeniyle istihdam oranlarındaki düşüş normal olmakla birlikte 2021 yılında pandemiye özel olarak belirlenen kısıtlamaların kaldırılması sonucunda istihdamın pandemi öncesi döneme doğru yükselmesi önemli görülmektedir.

Tablo 6. Bursa Alt Bölgesinde İşgücüne Katılma Oranı

Yıl	İşgücüne Katılma Oranı (%)	Lejant
2017	51.8	38.4- 44.2 (En Düşük)
2018	53.0	44.2-48.7 (Düşük)
2019	51.3	48.7- 51.8 (Orta)
2020	49.2	51.8- 55.2 (Yüksek)
2021	52.4	55.2- 59.7 (En Yüksek)

Kaynak: TÜİK (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Bursa Alt Bölgesinde İş Gücüne Katılma Oranı. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (19.05.2023).

Tabloya göre Bursa’da işgücüne katılma oranı neredeyse doğrusal seyretmektedir ve genel olarak yüksek kategorisindedir. 2019 ve 2020 yıllarında işgücüne katılma oranındaki düşüş yine pandemi koşullarıyla açıklanabilmektedir.

Tablo 7. Bursa Alt Bölgesinde İşsizlik Oranı

Yıl	İşsizlik Oranı (%)	Lejant
2017	9.8	3.6- 8.3 (En Düşük)
2018	9.0	8.3- 12.3 (Düşük)
2019	11.2	12.3- 17.1 (Orta)
2020	9.6	17.1- 25.0 (Yüksek)
2021	9.4	25.0- 33.5 (En Yüksek)

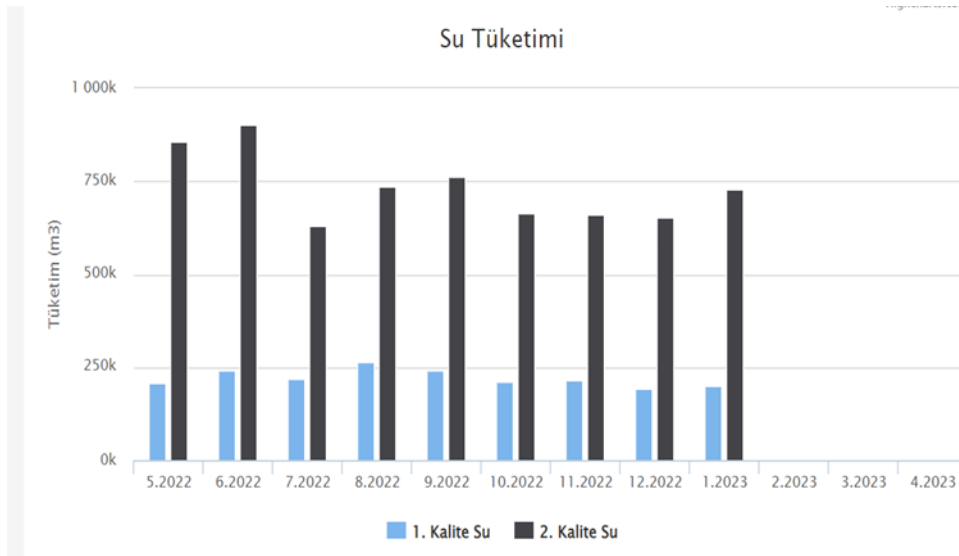
Kaynak: TÜİK (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Bursa Alt Bölgesinde İşsizlik Oranı. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (19.05.2023)

Tablo 7’ye göre işsizlik Bursa Alt Bölgesinde düşüktür. Sanayileşmenin getirmiş olduğu istihdam ve kentleşmenin artırmış olduğu hizmet sektörü nedeniyle işsizlik oranının düşük olması Bursa’nın ekonomik kaygılardan dolayı hala göç alabilecek bir şehir olabileceğini de göstermektedir.

Çevresel açıdan değerlendirildiğinde eski adıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın 2018 yılında İllerin Çevre Durum Raporu’ndaki hava kalitesi başlığında Bursa’da 2018 yılında konutlarda 750.000m³, sanayide ise 1.650.000m³ doğalgaz kullanıldığı, ilde de 6 adet hava ölçüm istasyonu olduğu bilgisi verilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020: 112). Raporda su ve atık su yönetimi ile ilgili bilgiler ise Bursa’nın içme ve kullanma suyu ihtiyacının 115 hm³ ile Selahattin Saygı (Doğancı) ve 60hm³ ile Nilüfer Barajı tarafından karşılandığı ve iki baraj birlikte işletildiğinde yılda yaklaşık 175hm³ içme suyu elde edilebildiği ile ilgilidir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020: 113). Kent merkezinin doğu bölgesindeki kentsel atık suların Demirtaş’ta kurulmuş olan BUSKİ (Bursa Su ve Kanalizasyon

İdaresi)'ye ait ortalama 240.000m³/gün kapasiteli Doğu Atıksu Arıtma Tesisinde artıldığı belirtilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020: 113). Kent merkezinin batısındaki kentsel atık suların ise yine BUSKİ'ye ait Özlüce'de bulunan ve ortalama 87.500m³/gün kapasiteli Batı Arıtma tesisinde artıldığı, Nilüfer OSB (Organize Sanayi Bölgesi)'den çıkan evsel nitelikli atık suların ise 500m³/gün kapasiteli Hamitler Düzenli Deponi Alanının ön arıtmasından sonra Batı Atıksu Arıtma Tesisine ulaştığı bilgisi verilmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020: 114). Buna göre nüfusun artması beraberinde katı atık üretim tesisleri gibi kentsel çevreyi korumaya yönelik yeni tesislerin açılmasını gerekli kılmaktadır.

Grafik 1. Bursa'da Sanayide Su Tüketimi

Kaynak: Bursa Organize Sanayi Bölgesi [OSB], (t.y). Erişim adresi: https://www.bosb.org.tr/bosb-tuketim-0-ekonomik_veriler.html (19.05.2023)

Sanayide en fazla haziran ayında su tüketildiği görülürken sanayide 2.kalitede suyun 1.kalite suya göre daha fazla tüketilmesi ülkemizdeki kıt doğal kaynaklardan birisi olarak görülen suyun bilinçli tüketilmesi nedeniyle çevresel açıdan olumlu görülmektedir.

Tablo 8. Bursa'da Kişi Başı Günlük Atık Su Miktarı

Yıl	Kişi Başı Günlük Atık Su Miktarı (L)	Lejant
2012	160L	62-129 (En düşük)
2014	127 L	129-170 (Düşük)
2016	134 L	170- 216 (Orta)
2018	181 L	216-290 (Yüksek)
2020	149 L	290-480 (En Yüksek)

Kaynak: TÜİK, Coğrafi İstatistik Portalı (t.y). Bursa'da Kişi Başı Günlük Atıksu Miktarı. Erişim adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (19.05.2023)

TÜİK verilerinde iki yıllık periyodlar halinde yayımlanan kişi başı günlük atık su miktarında Bursa'nın düşük seviyede olması olumlu olarak değerlendirilmekte yine kıt olan su kaynaklarının bilinçli tüketilmesi noktasında önem arz etmektedir. Buna göre nüfusun artmış olması bilinçli tüketim sonucunda kıt doğal kaynaklarının verimli şekilde kullanılabilceğini göstermektedir.

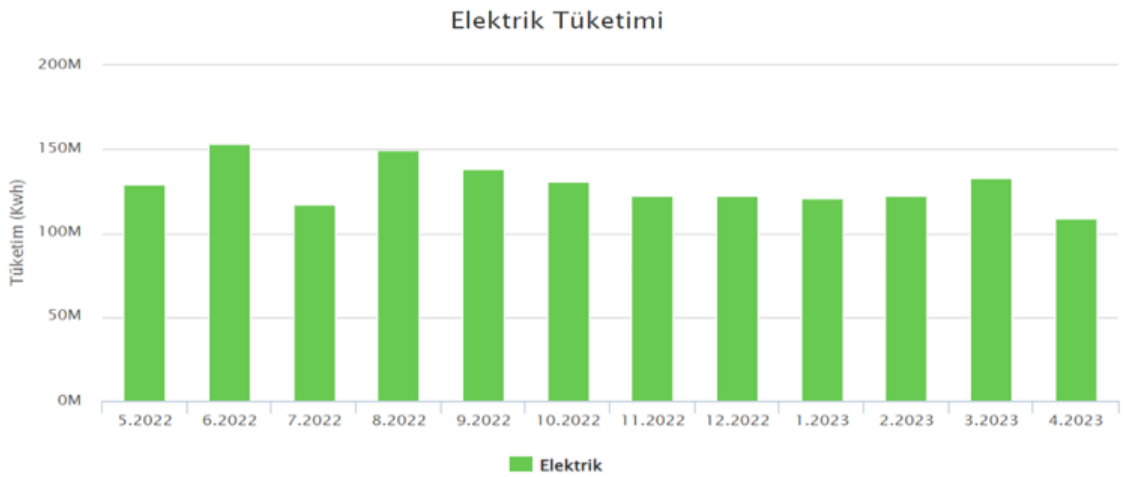
Tablo 9. Bursa'da Kişi Başına Elektrik Tüketimi

Yıl	Kişi Başına Elektrik Tüketimi (kWh)	Lejant
2016	3.726 kWh	529-1892 (En Düşük)
2017	4.106 kWh	1892-2980 (Düşük)
2018	4.246 kWh	2980-3988 (Orta)
2019	4.155 kWh	3988-5980 (Yüksek)
2020	3.985 kWh	5980-9388(En Yüksek)

Kaynak: TÜİK, Coğrafi İstatistik Portalı (t.y). Bursa'da Kişi Başına Elektrik Tüketimi. Erişim adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (19.05.2023).

Enerji kullanımı da sanayileşmeye bağlı kentleşme için hem sanayide enerjinin kullanılması hem de şehrin nüfusunun artmasına bağlı enerji kullanılması açısından önemlidir. Bursa'da kişi başına elektrik tüketiminin yüksek olduğu görülmektedir. Bu da şehrin daha fazla enerji üretimine ihtiyaç duyması anlamına gelmektedir.

Grafik 2. Bursa'da Sanayide Elektrik Tüketimi

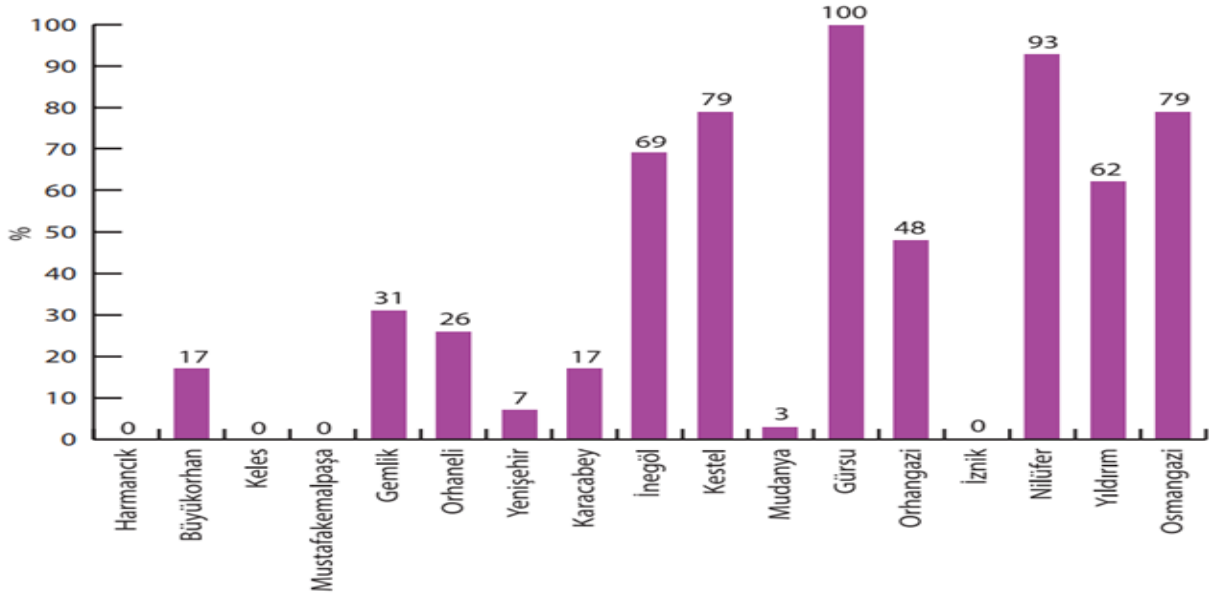

Kaynak: Bursa OSB, (t.y). Erişim adresi: https://www.bosb.org.tr/bosb-tuketim-0-ekonomik_veriler.html (19.05.2023).

Sanayide elektrik tüketimi de yoğun olarak gerçekleşmektedir. Su gibi elektrik tüketiminin de haziran ayında en üst seviyede olduğu görülmektedir. Sanayide kullanılan elektrik kentleşme açısından yine ülkede sanayisi gelişmiş olan şehirlerde daha fazla enerji ihtiyacı olabileceği bilgisini vermektedir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi'nin 2016 yılında birlikte yürüttüğü Bursa İlçeleri Çevre Sorunlarını Belirliyor Projesi Sonuç Raporuna göre araştırmacıların Bursa'nın ilçelerinde yaşayan katılımcılardan görüş aldıkları çalışma sanayileşmeye bağlı yaşanan sorunlara dair katılımcı görüşleri çerçevesinde veriler oluşturması açısından önemlidir.

Grafik 3. İlçesinde Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliği Olduğunu Düşünenlerin Oranı

Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi (2016), s. 384). İlçesinde Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliği Olduğunu Düşünenlerin Oranı. *Bursa İlçeleri Çevre Sorunlarını Belirliyor Projesi Sonuç Raporu*. s. 384. Erişim Adresi: https://www.bursa.bel.tr/dosyalar//Ilceler_BBB_Baski_Onay_SON.pdf (18.05.2023).

Gürsu ilçesinde bir adet OSB olmasına rağmen katılımcıların tamamı Yıldırım ilçesindeki yoğun sanayi faaliyetlerinden kaynaklı olarak hava kirliliği yaşadıklarını, yerleşim yerleri ile sanayinin iç içe olduğunu, ilçenin coğrafi konumu ve düşük rakımı nedeniyle de hava kirliliğinden daha fazla etkilendiklerini belirtmişlerdir (Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi, 2016: 384). Aynı şekilde Nilüfer, Osmangazi ve Kestel ilçelerinde de hava kirliliği problemine yüksek seviyede maruz kaldığı belirtilmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi, 2016: 384). Bu durum sanayileşme nedeniyle Bursa'da yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun hava kirliliğinden doğrudan ve olumsuz olarak etkilendiğini, ayrıca bazı ilçelerin diğer ilçelerde yürütülen sanayi faaliyetleri nedeniyle olumsuz dışsallığa maruz kaldıklarını göstermektedir.

Sanayinin yoğun olması beraberinde sanayi atıkları sorununu da getirmektedir. Sanayi atıklarının doğru şekilde toplanması, imha edilmesi gibi süreçler çevrenin korunması için önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin; Bursa Osmangazi ilçesindeki katılımcıların %90,4'ü; Nilüfer ilçesindekilerin %85'i ve Mudanya'dakilerin %75'i sanayi atıklarının olması gerektiği gibi yönetilmediğini ve bu

durumdan rahatsız olduklarını belirtmişlerdir (Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi, 2016: 381). Bu durum, çevresel etkilerin uzun vadede çarpıcı sonuçlarını gören insanların sanayileşmeye sıcak bakmaması gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Bunlara ek olarak sanayileşme, yüzey sularındaki kirlilik, katı atık toplama alanları, kanalizasyonlar, temizliği düzenli yapılmayan çöp konteynerlerinin de Gürsu, Nilüfer ve Osmangazi ilçelerinde koku sorununa sebep olduğu; bunların yanı sıra Osmangazi, Nilüfer, Mudanya, Yıldırım gibi nüfusun yoğun olduğu ilçelerde trafiğe bağlı hava kirliliğinin yüksek düzeyde olduğu belirtilmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi, 2016: 383).

Osmanlı'dan gelen mirası, İpek Yolu üzerinde olması, Marmara yarımadasının köşesinde yer alması, göç alması, sanayi şehri olması gibi birçok etken Bursa'nın sosyo-kültürel mirasını da etkilemiştir. 7-8 Ekim 1999 yılında ilk kez Strasburg'da toplanan Avrupa Tarihi Kentler Birliği'ne katılan Bursa Büyükşehir Belediyesi, kentlerin kültürel ve doğal dokusunu korumayı amaçlayan yerel politikaların hazırlanmasına yardımcı olan Türkiye'de Tarihi Kentler Birliği'nin kurulmasına öncü olmuştur (Çolpan Kavuncu, 2022: 1177). Bu durum Bursa'da yerel yönetimlerin de kültürel mirasa önem verdiğini göstermektedir. Ancak yaşanan yoğun göç nedeniyle ne yazık ki kentin silueti değişmiş ve çarpık kentleşme Bursa'yı da etkisi altına almıştır. Avcı (2022: 866)'nın katılımcılarla yürüttüğü çalışmasında bir katılımcının Bursa'daki evinin bahçesindeki çiçeklerden bahsedip *“Benim çocukluğum köyümüz Bursa'da geçti. Şimdi, bizim o evimize benzeyenleri ancak belgesellerden izleyebiliyoruz.”* ifadesi aslında hem değişimin kısa sürede gerçekleştiğini hem de Bursa'daki dönüşümün hem kentsel hem de çevresel olumsuz yanını ifade etmiştir. Büyükşehirlerde göçe bağlı aşırı gecekondulaşma ve buna bağlı olarak da oluşan sağlıksız çevreden kurtulmak için planlamaya gidilmesi gerekmektedir (Çam, 2019: 271). Bu amaçla Bursa'da 2011 yılında Doğanbey Toplu Konutları tamamlanmıştır. Doğanbey Toplu Konutları gerçeği Bursa'nın ortasında eğreti durmakta adeta kentleşme sürecinde kent planlamasının öneminin gereğinin somutlaşmış hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Bursa'nın merkezine inşa edilen konutlar hem görüntü kirliliğine hem “Yeşil Bursa” imajına, hem Bursa'nın silüetine ve tarihi dokusuna hem de bulunduğu bölgenin sosyal ve çevresel yapısına zarar vermiştir (Çam, 2019: 271).

Fotoğraf 1: Bursa Doğanbey Konutları

Kaynak: Mimarlar Odası Bursa Şubesi tarafından 2011 yılında düzenlenen "TOKİ'nin Bursa kentine tokadı" konulu fotoğraf yarışmasında Erdal Yavuzak tarafından çekilen ve 3. olan fotoğraf (Kaynak: Yazan, Aylin, 2019).

Fomara Meydanı'nda yükselen ofis kuleleri Bursa'nın simgelerinden olan Ulu Cami'yi gölgelediği ve meydanın ekonominin kentin kültürel ve silueti üzerinde bir güç olduğunu göstermesi nedeniyle eleştirilmektedir (Ulu ve Karakoç, 2004/3: 63). Buna göre bir kentin, geçmişten geleceğe miras olabilmesi için yeni kentsel alanlar tasarlanırken önce kentin kültürel mirasının, dokusunun ve siluetinin korunması gerekmektedir.

SONUÇ

Sanayileşme ve kentleşme olguları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Sanayileşmenin gelişimi ile birlikte kentleşmenin de artması gerekmektedir. Sanayileşme kentleşmeyi geliştirmekte ve kentlerin dinamikleri üzerinde değişiklikler yaratmaktadır. Kentleşme sanayileşme ile aynı paralelde gelişmediği takdirde çeşitli problemler oluşmaktadır. Kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı geliştiği yerlerde kırsal alandaki gizli işsizliğin kentlere taşındığı görülmektedir. Bir başka ifade ile göç ile gelenler kentlerde iş bulamamaktadır.

Sanayileşmenin kentleşme olgusunu artırması beraberinde bazı problemleri de getirmektedir. Örneğin, sanayileşme beraberinde hava, su, toprak kirliliği gibi çevresel sorunlara neden olmaktadır. Doğal kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesi de çevre sorunlarına neden olduğu görülmektedir.

Çalışmada sanayileşme ve kentleşme arasındaki ilişki irdelenmiş ve sanayileşen bir kentin nasıl bir görünüme ulaştığı sonucunun belirlenmesi hedeflenmiştir. Araştırmada Bursa ili seçilmiştir. Örneklem seçiminde Bursa'nın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde bir sanayi yerleşimi olması, bazı

bölgelerinin yoğun kent nüfusu olması etkili olmuştur. Bursa'nın kentleşmesinde İpek Yolu üzerinde bulunması, Osmanlı Devleti'nde başkent olması, tekstil ve otomotiv sektörlerinde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur.

Araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. TÜİK verileri, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi'nin yayınları incelenerek verilere ulaşılmıştır. Doküman analizi yöntemi ile 2021 TÜİK verileri incelendiğinde Bursa'da nüfusun Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer ve İnegöl ilçelerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu sıralanan ilçeler sanayi bölgelerine yakın konumdadırlar. Bu sonuç sanayileşmenin kentsel nüfusu ne derece etkilediğini göstermektedir. Aynı zamanda bu ilçeler yoğun kent statüsüne sahip yerlerdir. Nüfusun sürekli artması il bazında katı atık üretim tesisleri gibi çevreyi korumaya yönelik yeni tesislerin açılmasını gerekli kılmaktadır. Kişi başına düşen GSYH incelendiğinde, 2017-2021 yılları arasında sürekli bir artış olduğu dikkat çekmektedir. İstihdamın yüksek olması Bursa'nın göç alabilme ihtimalinin yüksek olduğu sonucuna götürmektedir.

Sanayi sektöründe kullanılan suyun kalitesi incelendiğinde, Bursa'da sanayide ikinci kalite su kullanıldığı görülmektedir. İkinci kalite su kullanımı, kıt bir kaynak olan suyun verimli bir şekilde kullanıldığını ve çevre açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi'nin yürüttüğü çalışma incelendiğinde Gürsu, Nilüfer ve Osmangazi ilçelerinde, sanayileşme, katı atık toplama alanları, kanalizasyon gibi etmenlerin ilçelerde koku sorunu yarattığı; Osmangazi, Nilüfer, Mudanya ve Yıldırım gibi yoğun nüfus barındıran ilçelerde ise hava kirliliğinin yüksek olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak kentleşme ve sanayileşmenin hızlı bir şekilde arttığı Bursa'da oluşabilecek çevresel sorunları engellemeye ve azaltmaya yönelik politikalar uygulansa da yeterli başarıya ulaşamadığı görülmektedir. Yoğun göç nedeniyle kentin silueti değişmiş ve çarpık kentleşme Bursa'yı etkisi altına almıştır. Mevcut göstergeler değerlendirildiğinde, tarihi öneme sahip olan Bursa'da daha etkili politikaların oluşturulması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Transformation of Cities from the Perspective of Industrialization: The Case of Bursa

EXTENDED SUMMARY

The aim of the study is to reveal the relationship between industrialization and urbanization and to determine the effects of industrialization on cities. Bursa province was chosen as a sample due to its location on the Silk Road, being the capital of the Ottoman Empire, developments in the automotive and textile sectors, geographical location and easy transportation. Document analysis method, which is a qualitative analysis method, was used in the study. As documents, basic studies such as Turkish Statistical Institute (TurkStat) data, Bursa Metropolitan Municipality and Uludağ University studies were accessed. Data were obtained with the documents obtained.

It is stated that urbanization goes in parallel with industrialization. Accordingly, cities are defined as areas where employment increases, the spirit of freedom develops, and trade and services are intensively experienced. Especially the Industrial Revolution affected cities and cities started to transform under the influence of industrialization. This transformation has been demographic, economic, socio-cultural and in terms of the use of urban areas.

Within the scope of the study, Bursa, which was the capital of the Ottoman Empire, as well as being on the Silk Road, located at the crossroads, and further urbanized and developed with industrialization both during the Ottoman Empire and the Republic of Turkey, was selected. The study examines the current resource use of Bursa in relation to the industry, i.e. its environmental status, its economic capacity in terms of employment, its demographic migration to and from the city by making use of TurkStat data, as well as the protection of architectures and changes in the social structure from a socio-cultural point of view by making use of the literature.

Looking at the population distribution of Bursa by districts in 2021, it is seen that the population is concentrated in Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer and İnegöl, i.e. close to industrial zones, and the population increases in these regions. According to the new urban classification of TurkStat, it can be interpreted that Osmangazi, Yıldırım and Nilüfer in Bursa are the dense urban areas of the city.

Looking at the net migration rate by years, it is seen that Bursa receives migration although there is no continuously increasing data. Since data before 2017 is not available in the TurkStat Geographical Statistics Portal, the migration rate starting with the industrialization process of the city is also unknown. The fluctuation in the migration rate in the last five years can be understood, especially considering that two years of these five years have passed during the covid-19 pandemic.

The dynamics of urbanization in Bursa have been evaluated within the context of the transformations brought about by Bursa's role as the capital city during the Ottoman Empire and as one of the country's

main industrial cities after the establishment of the Republic of Turkey. Of course, industry is not the only factor. In addition to these, the fact that it is on the Silk Road transit route, that textile companies such as Merinos and Özdilek are located in Bursa, that the automotive sector is developed and that the first machine tools were used in carpentry workshops at the Hamidiye Industrial School in Bursa during the Ottoman Empire and that Turkey's first planned Organized Industrial Zone (OIZ) was opened in Bursa in 1966 led to the selection of Bursa in the industrialization perspective in the study.

There is a close relationship between industrialization and urbanization. With the development of industrialization, urbanization should also increase. Industrialization develops urbanization and creates changes in the dynamics of cities. If urbanization does not develop in parallel with industrialization, various problems arise. In places where urbanization develops faster than industrialization, it is seen that hidden unemployment in rural areas is transferred to the cities. In other words, those who come with migration cannot find a job in the cities.

The fact that industrialization increases the phenomenon of urbanization brings along some problems. For example, industrialization causes environmental problems such as air, water and soil pollution. Rapid consumption of natural resources also causes environmental problems.

In the study, the relationship between industrialization and urbanization was examined and it was aimed to determine how an industrialized city looks like. Bursa province was selected in the study. The sample selection was influenced by the fact that Bursa was an industrial settlement in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey and that some of its regions had dense urban populations. Bursa's urbanization was influenced by its location on the Silk Road, being the capital of the Ottoman Empire, and the developments in the textile and automotive sectors.

Document analysis was conducted in the research. Data were obtained by analyzing TURKSTAT data, publications of Bursa Metropolitan Municipality and Uludağ University. When the 2021 TURKSTAT data were analyzed with the document analysis method, it was determined that the population in Bursa is concentrated in Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer and İnegöl districts. These districts are located close to industrial zones.

This result shows the extent to which industrialization affects the urban population. At the same time, these districts have dense urban status. The continuous increase in population necessitates the opening of new facilities to protect the environment, such as solid waste production facilities in the province. When GDP per capita is analyzed, it is noteworthy that there is a continuous increase between 2017-2021. The high level of employment leads to the conclusion that Bursa has a high probability of receiving migration.

When the quality of water used in the industrial sector is analyzed, it is seen that second quality water is used in Bursa. The use of second quality water is considered to be an efficient use of water, which is a scarce resource, and a positive development in terms of the environment. When the study conducted by Bursa Metropolitan Municipality and Uludağ University is examined, it is stated that factors such as industrialization, solid waste collection areas and sewage create odor problems in Gürsu, Nilüfer and Osmangazi districts, while air pollution is high in densely populated districts such as Osmangazi, Nilüfer, Mudanya and Yıldırım.

As a result, although policies are implemented to prevent and reduce environmental problems that may occur in Bursa, where urbanization and industrialization are increasing rapidly, it is seen that sufficient success has not been achieved. Due to intensive migration, the skyline of the city has changed and unplanned urbanization has affected Bursa. When the current indicators are evaluated, it is concluded that more effective policies should be established in Bursa, which has historical importance.

KAYNAKÇA

- Aksu Kocatürk, G. (2021). "Türkiye'de Kentleşme ve Göç Olgusuyla İlgili Makalelerin Dönemsel Olarak İncelenmesi". Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi, 3(1), 4-27.
- Ataay, F. (2001). "Türkiye Kapitalizminin Mekansal Dönüşümü". Praksis, 2, 53-96.
- Avcı, N. (2022). "Geleneksel Türk Evlerinden Çok Katlı Binalara: Kentsel Mimarının Eleştirisi". Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 15(39), 858-882.
- Aytaç, Ö. (2020). "Kent'in ve Kentsel Yaşamın Patolojisi". Şehir ve Medeniyet, 6(12), 11-37.
- Bal, H. (2015). Kent Sosyolojisi. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Balcı, M. (2018). "Çok Partili Dönemde Türkiye'de Kentleşme Olgusu". ECONDER International Academic Journal, 2(1), 8-15.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Uludağ Üniversitesi (2016). "Bursa İlçeleri Çevre Sorunlarını Belirliyor" Projesi Sonuç Raporu. Erişim Adresi: https://www.bursa.bel.tr/dosyalar//ilceler_BBB_Baski_Onay_SON.pdf (18.05.2023).
- Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı [BEBKA], (2023). Özel Yatırım Bölgeleri. Erişim Adresi: <https://www.bursainvest.gov.tr/wp-content/uploads/2017/07/%C3%B6zel-yat%C4%B1r%C4%B1m-b%C3%B6lgeleri.pdf> (18.05.2023).
- Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı [BEBKA], (2023a). Bursa Organize Sanayi Bölgeleri. Erişim Adresi: <https://bursainvest.gov.tr/organised-industrial-zones/?lang=en> (18.05.2023).
- Bursa Organize Sanayi Bölgesi [OSB]. (t.y). Bursa'da Sanayide Su Tüketimi Erişim adresi: https://www.bosb.org.tr/bosb-tuketim-0-ekonomik_veriler.html (19.05.2023).
- Çam, Y. (2019). "Bursa'nın Kentsel Yapı Kültüründeki Dönüşüm". Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(2), 259-274.
- Çolpan Kavuncu, Ayşe (2022). "Ruşen Keleş ve Üniversite Dışı Deneyimleri", İdealkent, 37(13), 1171- 1193. DOI:10.31198/idealkent.1183910
- Genç, F. N. (2014). "Gecekonduyla Mücadeleden Kentsel Dönüşüme Türkiye'de Kentleşme Politikaları". Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 15-30.
- Güreşçi, E. (2010). "Türkiye'de Kentten-Köye Göç Olgusu". Doğu Üniversitesi Dergisi, 11(1), 77-86.
- Işık, Ş. (2005). "Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri". Ege Coğrafya Dergisi, 14, 57-71.

- Kayan, A. ve Mardinli, İ. (2020). “Kentleşme-Sosyal Değişme ve Ekonomik Gelişme İlişkisinin Değerlendirilmesi”. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi, 4(4), 256-271.
- Kayan, A. (2017). “Planlı Dönemden Önce Kentleşme Politikalarındaki Sorunların Günümüze Yansımaları”. International Journal of Social Science Research, 6(2), 158-183.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2017). Kent Hukuku. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2022). Kentleşme Politikası, 19. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Niray, N. (2002). “Tarihsel Süreç İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (9), 1-27.
- Özdemir, E. (2010). “Kentın Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekanın Çözümlemesi”. İdealkent, 1, 44-77.
- Özdemir, E. (2018). “Modernizm, Kentleşme ve Türkiye”. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AKSOS), (4), 79-96.
- Özgür, H. (1998). Türkiye’de Kentleşme ve Konut Politikalarının Yirmi Beş Yılı. Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı III: Sosyal Değerlendirme, 4(23-24), 2352- 2365.
- Öktem, B. (2011). “İstanbul’da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekânsal İz Düşümleri”. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 44, 23-40.
- Öztürk, S. ve Çalışkan, H. (2017). “Kentleşme Gelişiminin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17, 677-694.
- Sağlam, S. (2016-1). “1923-1950 Yılları Arasında Türkiye’de Kent ve Kentleşme Olgusu”. Sosyoloji Konferansları, 53, 257-274. DOI: 10.18368/IU/sk.09525
- Şengül, H. T. (2009). Türkiye’de Kentleşmenin İzlediği Yol Üzerine: Bir Dönemleme Girişimi. O. Bensoy (Haz.). Kentsel Çelişki ve Siyaset (s. 97-153). Ankara: İmge Kitabevi.
- TDK (2023a). Kentbilim Terimleri Sözlüğü-1980. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (05.05.2023).
- TDK (2023b). Kentbilim Terimleri Sözlüğü-1980. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> (05.05.2023).
- Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentleşme ve Türkiye Deneyimi. Ö. Taner (Haz.). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm (s. 27- 48). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Turut, H. ve Özgür, E.M. (2018). “Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak”, Ege Coğrafya Dergisi, 27(1), 1-19.

- TÜİK, (2023). Kent-Kır Nüfus İstatistikleri, 2022. Sayı: 49755. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755> (18.05.2023).
- TÜİK, (2023a). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2022. Sayı: 49685. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685> (18.05.2023).
- TÜİK, (2023b). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt İstatistikleri / Yıllara Göre İl Nüfusları. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> (18.05.2023).
- TÜİK, (t.y). Coğrafi İstatistik Portalı. Erişim Adresi: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (18.05.2023).
- Uğurlu, Ö. (2010). Kentlerin Tarihsel Gelişimi. Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, 25-69. Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/profile/Oergen-Ugurlu/publication/344950250_Kentlerin_Tarihsel_Gelisimi/links/5f9aaf79a6fdcfd7b880d22/Kentlerin-Tarihsel-Gelisimi.pdf (15.07.2023).
- Ulu, A. ve Karakoç, İ. (2004/3). “Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi”, Planlama, 29, 59-67.
- Yazan, A. (2019). Bursa'nın 'İstenmeyen Konutlarında' Yaşamak: 'Doğanbey TOKİ'de Yaşadığımı Çekinerek Söylüyorum'. BBC Türkçe. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47658368> (19.05.2023).
- Yüceşahin, M. M., Bayar, R. ve Özgür, E. M. (2004). “Türkiye’de Şehirleşmenin Mekânsal Dağılışı ve Değişimi”. Coğrafi Bilimler Dergisi, 2(1), 23-39.
- Yıldırım, M. A. (2013). “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişmesine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi”. Karadeniz Araştırmaları, 37, 71-90.
- Yılmaz, E. ve Çiftçi, S. (2011). “Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri”. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 10(35), 252-267.
- Weber, M. (2018). Şehir, Modern Kentin Oluşumu. (M. Ceylan, Çev.). İstanbul.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i> %100	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Asime Dilara ERDEM İsa YAVAŞ Alper BİLGİLİ
Tasarım / <i>Design</i> %100	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Asime Dilara ERDEM İsa YAVAŞ Alper BİLGİLİ
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i> %100	Verileri toplamak, düzenlemek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Asime Dilara ERDEM İsa YAVAŞ Alper BİLGİLİ
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i> %100	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Asime Dilara ERDEM İsa YAVAŞ Alper BİLGİLİ
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i> %100	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Asime Dilara ERDEM İsa YAVAŞ Alper BİLGİLİ